

De eliminatie van het politieke

Een benadering van politiek en terrorisme vanuit het denken van Carl Schmitt

Tibor Goossens
Studentnr. 0439940

24-11-2004

CS Politieke en sociale wijsbegeerte
Politiek en terrorisme (WB3015)
Faculteit Wijsbegeerte
Universiteit Utrecht

1.	INLEIDING	3
	Achtergronden	3
	Doel- en probleemstelling	3
2.	HET BEGRIP POLITIEK	5
	Inleiding.....	5
	Staat en politiek	5
	Het vriend/vijand-onderscheid als criterium van het politieke	5
	De polemische strekking van politieke begrippen.....	6
	Het begrip politiek.....	7
3.	HET EINDE VAN HET POLITIEKE IN DE LIBERALE CULTUUR	8
	De rol van het politieke	8
	Het tijdperk van neutralisering en depolitisering.....	8
	Een volledig gedepolitiseerde wereld?	9
	De wereld als politiek pluriversum.....	9
	Het einde van de politiek	10
	De wereld zonder ernst.....	11
	Het politieke subject	11
	De wereld volgens Schmitt.....	12
4.	DE PARTIZAAN EN HET POLITIEKE	13
	Sleutelfiguur in de revolutionaire oorlogvoering.....	13
	Geschiedenis van de partizaan.....	13
	De rol van de partizaan in de politieke constitutie.....	14
	De partizaan en het internationale domein	14
5.	SCHMITT EN HET HEDENDAAGSE TERRORISME	16
	Terrorisme als politieke term; terrorisme als politiek verschijnsel.....	16
	Vooruitgangdenken, liberalisme en universalisme	16
	De liberale cultuur	17
	De internationale orde	18
	Terrorisme als partizanenstrijd	18
6.	CONCLUSIES	19
7.	BRONVERMELDING.....	20

1. Inleiding

“Er bestaat geen rationeel doel, geen nog zo juiste norm, (...) dat mensen elkaar daarvoor doden”¹

Achtergronden

Een nieuwe vijand dient zicht aan. Terrorisme, de politiek gemotiveerde dreiging van geweld tegen burgers, heeft sinds de recente grootschalige aanslagen definitief een nieuw tijdperk betreden. De omvang van de gevolgen van de terreurdaden, en de bijbehorende mogelijkheid voor kleine groepen om massale vernietiging te bereiken, maakt terrorisme tot een reële dreiging voor de veiligheid in westerse liberale democratieën (Rosenthal, 2004). Omgaan met deze dreiging is verworden tot een belangrijk thema binnen de westerse politiek. Desalniettemin, de nieuwheid van het fenomeen van catastrofaal terrorisme vergroot de roep om een bruikbaar raamwerk voor politiek denken over deze problematiek.

Liberalisme is een fundamenteel element van de westerse politieke cultuur. Het is daarom van belang dit te betrekken bij het reflecteren op de betekenis van politiek en geweld in de huidige samenleving. Het overdenken van de uitgangspunten en beperkingen van de hedendaagse westerse samenleving, voornamelijk op het vlak van aspecten politiek en terrorisme, kan bijdragen om tot een samenhangend denkkader te komen waarmee terrorisme kan worden doordacht.

Dit kader zal worden geconstrueerd vanuit het denken van de staatsrechtgeleerde Carl Schmitt (1888-1985). Carl Schmitt heeft gereflecteerd op het wezen van het politieke, waarbij geweld en de liberale cultuur binnen de politieke dimensie kunnen worden geïnterpreteerd. Binnen dit paper zal worden afgetast in hoeverre terrorisme en politiek in de hedendaagse liberale samenleving zinvol kan worden geïnterpreteerd vanuit het gedachtegoed van Schmitt.

Doel- en probleemstelling

Doelstelling van dit paper is dus om een heldere en samenhangende benadering te ontwikkelen voor politiek en liberalisme, waarmee inzicht kan worden verkregen in de manier waarop hedendaagse liberale samenlevingen omgaan met politiek en terrorisme.

Daartoe zal dit paper proberen een antwoord te geven op de vraag, op welke wijze politiek, geweld, en liberalisme vanuit het denken van Carl Schmitt coherent kunnen worden gedacht. Hiervoor

¹ Schmitt, 2001

zullen eerst deze concepten afzonderlijk worden uitgewerkt, daarna worden deze toegepast op de hedendaagse situatie.

Allereerst wordt in paragraaf 2 Schmitt's opvatting van het begrip politiek toegelicht. In paragraaf 3 zal aandacht worden besteed aan de rol van het politieke binnen de liberale samenleving, evenals de consequenties hiervan voor deze samenleving. Vervolgens zal in paragraaf 4 Schmitt's conceptualisering van politiek en strijd nader worden uitgediept aan de hand van zijn benadering van de partizaan. Uiteindelijk zullen deze beschouwingen over politiek, liberalisme, en de partizaan worden ingezet om het hedendaags terrorisme van een duiding te voorzien, waarna wordt geëindigd met een korte slotbeschouwing over de bruikbaarheid van Schmitt's inzichten voor het interpreteren van de hedendaagse situatie.

2. Het begrip politiek

Inleiding

Voordat een coherente benadering op politiek en terrorisme kan worden ontwikkeld, dient het concept politiek te worden gedefinieerd. Dit concept is door Carl Schmitt uitgebreid beschreven in zijn werk *Der Begriff des Politischen*². Een heldere definitie van het politieke treft men volgens Schmitt maar zelden aan. *Der Begriff des Politischen* is een poging dit ‘onmetelijk probleem theoretisch in te kaderen’³.

Staat en politiek

In de liberale negentiende eeuw is het politieke monopolie van de staat afgenomen. Een reeks domeinen hebben zich toen polemisch als niet-politiek tegen de staat afgegrensd; de staat diende zich afzijdig te houden van interventies in deze domeinen. Als voorbeeld hiervan kunnen worden genoemd de kunst, religie en wetenschap. Formeel is de staat nog steeds het subject van politiek. Echter positioneerden zich daarnaast concurrerende domeinen die zichzelf afbakenden als niet-politiek, en zo hun politieke bedoelingen trachtten te verhullen. Iets bestempelen als niet-politiek is daarmee een politieke beslissing.

Het wezen van de politiek kan men niet vanuit de staat bepalen, maar om het politieke te denken, moet men de staat opnieuw denken vanuit het politieke: vanuit de verdeeldheid, de strijd, en de oordelen die aan de basis liggen van een staat⁴. Het begrip staat vooronderstelt dus het begrip politiek, niet andersom⁵.

Het vriend/vijand-onderscheid als criterium van het politieke

Wanneer kunnen we zeggen dat iets inzet is geworden van politiek handelen? Deze vraag naar het begrip politiek benadrukt Schmitt als de vraag naar een criterium, waarmee deze praktijk kan worden herkend als specifiek politiek.

Dit politieke heeft zijn eigen, autonome criterium. Het is onderscheiden van de andere relatief autonome domeinen van het menselijk denken en handelen, zoals religie, ethiek of economie. De

² Schmitt, 2001

³ Schmitt, 2001

⁴ De Wit, 1992; p.97

⁵ De staat kan worden gezien als een georganiseerde politieke eenheid die zelf de vriend/vijand-onderscheiding maakt. Hierop wordt later teruggekomen

specifieke onderscheiding waartoe politieke handelingen en motieven kunnen worden herleid, is het onderscheid tussen *vriend* en *vijand*. Dit criterium kan dienen als begripsbepaling. Schmitt beklemtoont drie aspecten van dit criterium.

Ten eerste de autonomie van het vriend/vijand-onderscheid: het kan niet worden herleid tot of gefundeerd op een of meer van de andere opposities. Het geeft louter de uiterste graad van intensiteit weer van associatie of dissociatie, van een verbinding of scheiding. Daarmee is dit criterium in overeenstemming met de relatief onafhankelijke criteria van andere domeinen, zoals goed of slecht in de morele sfeer, en mooi of lelijk in de esthetische. De politieke vijand is daarmee dus niet noodzakelijk moreel slecht of lelijk, of een economische concurrent. Zijn belangrijkste karakteristiek is gelegen in het existentieel ander-zijn, de vreemde, op een bijzonder intensieve wijze, zodat in het uiterste geval conflicten mogelijk zijn.

Ten tweede moet er, naast deze reële mogelijkheid van strijd, sprake zijn van een collectief tegenover een ander collectief, om van een politieke tegenstelling te spreken. De politieke vijand is daarmee ook altijd een publieke vijand.

Als derde kenmerk van het politieke criterium stelt Schmitt dat het wezen van de politieke relatie altijd besloten ligt in de betrekking op een concrete tegenstelling. Anders gezegd, elke politieke relatie verwijst naar de reële mogelijkheid van strijd, burgeroorlog, of in het geval van een staat, oorlog met een buitenlandse vijand. De politieke tegenstelling is van alle tegenstellingen de meest intensieve en extreme. Hoe meer de relatie tussen partijen de extremen van het vriend/vijand-onderscheid nadert, des te politieker ze wordt.

De polemische strekking van politieke begrippen

Zoals vermeld ontlenen de begrippen vriend, vijand en strijd hun werkelijke betekenis aan hun betrekking op de reële mogelijkheid van het fysieke doden. Zeker, de oorlog is niet het doel, of de bestemming, of de inhoud van de politiek. Maar oorlog als reële mogelijkheid is wel permanent als vooronderstelling aanwezig. Hierdoor wordt het menselijke handelen en denken op kenmerkende wijze bepaald; het resulteert in een specifiek politiek gedrag.

Alle politieke begrippen hebben een polemische strekking. Ze hebben een concrete tegenstelling op het oog, en zijn gebonden aan een concrete situatie. Wanneer hierin de uiterste consequentie wordt getrokken, zal deze een deling in vriend en vijand tot gevolg hebben. Als de concrete situatie wegvalt, verworden de politieke concepten tot vage abstracties. Termen als maatschappij, klasse, soevereiniteit, rechtsstaat, terrorisme, onrechtvaardigheid, neutraliteit en zo meer zijn onbegrijpelijk wanneer men niet weet wie men concreet met een dergelijke term wil benadelen, bestrijden, negeren of weerleggen.

Het begrip politiek

Samengevat kan men stellen dat iedere religieuze, morele, economische, etnische of andere tegenstelling verandert in een politieke, wanneer zij sterk genoeg is om de mensen effectief als vriend of vijand te groeperen⁶. Het politieke zit hem niet in strijd, oorlog of doding, maar in de reële mogelijkheid daartoe. De oorlog is de mogelijke horizon van de politiek, haar voorwaarde en haar uiterste mogelijkheid. Het zich situeren in deze potentialiteit van de strijd wijst op het bestaan van een politieke wil van een volk, natie, groepering of klasse. De weigering van deze onderscheiding wijst op de verslapping ervan⁷.

De dragers van politieke beslissingen zijn collectieven, waarop de vriend/vijand-onderscheiding van toepassing is. Deze onderscheiding is autonoom, en de juistheid ervan kan alleen binnen de beslotenheid van een collectief worden uitgemaakt. In een politieke gemeenschap is het risico van de dood gegeven. De politieke ervaring is, vanwege de ultieme mogelijkheid van de dood, de doorslaggevende ervaring, en de belangrijkste tegenstelling. Want juist omdat het in politiek gaat om leven of dood, krijgt het menselijk leven in totaliteit een politieke spanning. Het politieke ontleent zijn kracht aan de meest verschillende gebieden van het menselijk leven, aan alles waarover de mensen strijd kunnen leveren, en waarin tegenstellingen kunnen ontstaan.

⁶ Schmitt, 2001; p.71

⁷ De Wit, 1992; p.205

3. Het einde van het politieke in de liberale cultuur

De rol van het politieke

Nu het begrip politiek conceptueel is verhelderd, kan de specifieke rol worden onderzocht die het politieke in de liberale cultuur vervult. Vanuit zijn politiek denken heeft Schmitt het liberalisme van felle kritiek voorzien. In deze paragraaf zal de positie van het politieke in de liberale cultuur worden uitgewerkt.

Het tijdperk van neutralisering en depolitisering

Schmitt probeert de geschiedenis te begrijpen als een opeenvolging van wisselende, centrale domeinen. Het nastreven van een neutrale sfeer is hierbinnen een fundamenteel motief van de Europese politieke geschiedenis van de afgelopen vier eeuwen.

Deze geschiedenis van neutraliseringen begint met de neutralisering van de theologie uit de 16^e eeuw door de overgang naar de 17^e-eeuwse natuurwetenschappen. De theologie wordt verlaten, omdat het een strijdgebied is. Hiermee 'was de weg naar de neutralisering en minimalisering ingeslagen en de wet geaccepteerd, waarmee de Europese mensheid de volgende eeuwen zou ingaan, en die haar waarheidsbegrip gevormd heeft'⁸. De hierop volgende 18^e eeuw kan worden geïnterpreteerd als een poging om verschillen terug te brengen door het ontwikkelen van een humanitaire moraal. In de 19^e eeuw is dit overgegaan in liberalisme en een technocratische politiek, welke als uiteindelijke grond voor vrede en overeenstemming werden beschouwd. Daarnaast werd vanwege door de snelle technologische vooruitgang verwacht, dat verdere technologische ontwikkelingen voor alle problemen een oplossing zouden kunnen leveren; de 'religie van de vooruitgang'⁹. In de techniek kan, vanwege zijn zakelijkheid, door de massa de neutrale basis worden gevonden.

Door deze transformaties in de geschiedenis van neutraliseringen, waarin het centrale domein wordt verlegd naar een neutraal gebied, ontstond er steeds een nieuw strijdveld. Godsdienstoorlogen werden opgevolgd door nationale oorlogen, en deze werden op hun beurt weer opgevolgd door economisch bepaalde oorlogen. De Europese strijd kan worden gezien als een 'proces van voortgezette strijd op de vlucht voor de strijd'¹⁰.

⁸ Schmitt, 2001; p.122

⁹ Schmitt, 2001; p.124

¹⁰ De Wit, 1992; p.118

Een volledig gedepolitiseerde wereld?

Schmitt laat verder in het midden of en wanneer deze toestand van totale neutralisering van de wereld en de mensheid in zal treden. Het streven naar een volledige depolitisering om zo strijd de wereld uit te helpen, wordt door Schmitt verworpen: het zal alleen maar leiden tot tegenspraken en onmenselijkheid. Dit is nader geïllustreerd aan de hand van het pacifistisch verlangen.

Het pacifistisch verlangen zal opponeren tegen de niet-pacifisten. Hoe sterker deze wil wordt de oorlog te verhinderen, des te meer dit verlangen zelf een politieke kracht wordt. Deze kan uiteindelijk leiden tot een oorlog tegen de oorlog, in naam van de mensheid. Op deze wijze toont Schmitt de onmogelijkheid van het pacifisme als politieke beweging aan. Dergelijke oorlogen in naam van de mensheid overstijgen het politieke. De vijand wordt namelijk niet beschouwd niet als vijandige samenleving die moet worden afgeweerd of teruggedrongen, maar als vijand van de vredelievende mensheid die definitief moet worden vernietigd¹¹. De mens verliest dus zijn menselijkheid wanneer hij zich van zijn politieke natuur tracht te ontdoen.

Dat de oorlog of het politieke zelf kan worden afgeschaft, zoals het pacifisme wil, sluit Schmitt niet uit; voorlopig is dit niet het geval. Echter, handelen vanuit het politieke als iets onontkoombars is in de ogen van Schmitt humaner dan handelen met universalistische pretenties, dat impliciet of expliciet de eliminatie van het politieke tot doel heeft. Door zijn verwijzing naar humaniteit blijft zijn existentiële begrip van het politieke aan morele gezichtspunten gebonden¹². Schmitt's moraal predikt de amoraliteit van het politieke.

De wereld als politiek pluriversum

Slechts wanneer een georganiseerde politieke eenheid als totaliteit zelf de vriend/vijand-onderscheiding maakt, kan worden gesproken van een staat. Echter, dit wil niet zeggen dat de politieke eenheid intern volledig gedepolitiseerd is. De vriend/vijand-relaties binnen een politieke eenheid zijn echter gerelativeerd door de homogeniteit van de staat, en de aanwezigheid van een buitenlandse vijand. Slechts wanneer de binnenlandse tegenstellingen zijn gerelativeerd, kan de staat als soevereine eenheid bestaan. Voor deze relativering is nodig dat er altijd een soevereine staat is die hem potentieel bedreigt. Deze dreiging is daarom constitutief voor de staat.

De prestatie van een normale staat bestaat in het kunnen waarborgen van rust, veiligheid en orde binnen het staatsgebied. In kritieke situaties zal dat ook betekenen dat de staat ook de

¹¹ Schmitt, 2001; p. 71

¹² De Wit, 1992; p.106

binnenlandse vijand zal bepalen. Deze vijandverklaring kan het begin zijn van de burgeroorlog. Wanneer dan de hevige binnenlandse tegenstellingen zijn gepacificeerd, kan de politieke onderscheiding zich naar buiten richten. Echter in de politieke wereld blijft de burgeroorlog altijd mogelijk.

Zolang de werkelijkheid een politieke werkelijkheid is, kan er dus alleen over de staat worden gesproken in meervoud: “de poliswereld is een pluriversum”¹³.

Het politieke handelt voornamelijk over de primaire beslissingen omtrent de mogelijkheid tot strijd met een buitenlandse vijand. Daarnaast bestaat het politieke uit het opheffen van binnenlandse tegenstellingen, en datgene wat men in de omgangstaal ‘politiek bedrijven’ noemt (parasitaire vormen van politiek, zoals tactieken en manipulatiepraktijken). Deze laatste twee vormen van politiek staan echter onder hoede van de primaire beslissingen¹⁴. Deze vormen van politiek kunnen de politieke eenheid ondermijnen en aantasten. Daardoor is de situatie mogelijk waarin de politieke tegenstellingen binnen een staat krachtiger worden dan de vriend/vijand-relaties van een staat met andere staten. De reële mogelijkheid van oorlog verwordt dan tot mogelijkheid van burgeroorlog.

Men kan het als een barbaars atavisme beschouwen, dat volken zich volgens het vriend/vijand-onderscheid groeperen, hopen dat de onderscheiding ooit van aarde zal verdwijnen, of op pedagogische gronden de illusie willen wekken dat er helemaal geen vijanden meer bestaan. Voor Schmitt is dat alles niet relevant: de tegenstelling is namelijk onmiskenbaar reëel.

Het einde van de politiek

Het liberale cultuurbegrip is ontwikkeld binnen een vooruitgangsmetafysiek die gewelddadigheid verweet aan politiek en staat. Dit liberale denken benadrukte daarom het naast elkaar bestaan van verschillende culturele domeinen; politiek verwordt daarmee tot een van deze domeinen en dus tot subcategorie van de cultuur in zijn geheel. Daarmee verliest het zijn overkoepelende invloed. Dit ondergeschikt maken van politiek aan een overstijgende cultuurnotie heeft uiteindelijk geleid tot de reductie van politieke noties tot morele en economische categorieën en normen. Binnen dit liberale cultuurbegrip verwordt enerzijds strijd tot concurrentie en discussie, anderzijds macht tot propaganda en controle. Ook oorlog en vrede worden morele begrippen¹⁵. Het liberalisme heeft in het dilemma van geest en economie getracht de vijand aan de zakelijke kant in een concurrent en aan de geestelijke kant in een discussiepartner op te laten gaan. Op economisch gebied bestaan er geen vijanden, alleen concurrenten, en in een totaal gemoraliseerde en ethisch georiënteerde wereld

¹³ Schmitt, 2001; p.86

¹⁴ Ze zijn van meet af aan gerelativeerd door de homogeniteit van een staat (De Wit, 1992, p. 109)

¹⁵ Schmitt, 2001

alleen nog discussiepartners¹⁶. Het bewustzijn van het uiterste geval dreigt in een dergelijke maatschappij volledig verloren te gaan¹⁷.

Schmitt heeft zich daarom erg verzet tegen dit ondergeschikt maken van politieke concepten tot een culturele categorie. Hij wijst daarbij ook op de verborgen aspecten van macht en de miskennis van de wreedheid van deze zogenoemd morele en vreedzame liberale politiek.

De wereld zonder ernst

Naast de constatering dat de wereld een politiek pluriversum is, onthult Schmitt een *morele* afschuw jegens het idee van een gedepolitiseerde wereld¹⁸: Uiteindelijk, zal een cultuur van amusement de eindtoestand zijn van een wereld zonder politiek en staat. Politiek en staat vormen de enige garantie tegen deze wereld zonder ernst. Deze ernst kan zichzelf manifesteren in tegenstellingen die de basis vormen voor de eis aan de burger het eigen leven te offeren voor de staat. Schmitt maakt nog een andere kanttekening bij de neutralisering. Het is slechts mogelijk te streven naar wederzijds begrip tegen elke prijs, wanneer men het juiste en het ware volledig terzijde schuift en zich alleen nog maar bekommert om de middelen. Deze middelen zijn volgens Schmitt's diagnose, de technische middelen van de 20^e eeuw. En 'wie afziet van de vraag naar het juiste, ziet af van de zin van het menselijk leven'¹⁹.

Het politieke subject

Zoals eerder is vermeld, is het een karakteristiek van het politieke bestaan dat het risico van de dood is gegeven op een politieke manier. De gemeenschap als politieke eenheid moet de bereidheid tot strijd en sterven kunnen eisen. Dit is een essentieel onderdeel van de wederkerigheid tussen de staatsbescherming aan de burger en de dienstbaarheid aan de staat.

Echter wanneer de keuze tussen leven en dood wordt voorgelegd in een liberale cultuur, zal het liberale individu voor zichzelf uitmaken of hij met deze eis zal instemmen, of ongehoorzaam zal zijn. Dit is in lijn met de gedachte zoals gehuldigd door Thomas Hobbes, dat de zoektocht voor bescherming van het individu namelijk de basis is voor de vorming van een staat. Wanneer de staat in deze bescherming niet meer zal kunnen voorzien, zal deze staat door de burgers in de steek worden gelaten.

¹⁶ Schmitt, 2001

¹⁷ De Wit, 1992

¹⁸ Schmitt, 2001; p.27

¹⁹ De Wit, 1992

Echter dan is dus de vraag: Wie moet de staat beschermen tegen buitenlandse vijanden, wanneer burgers het recht hebben zich aan de strijd te onttrekken? Op dit punt lijkt er dus sprake te zijn van twee verschillende subjectopvattingen²⁰. In de liberale notie, de lijn van Hobbes, kent het subject slechts een voorwaardelijke dienstbaarheid aan de staat. Deze dienstbaarheid houdt op te bestaan wanneer de staat de veiligheid voor het individu niet meer kan waarborgen.

Het subject bij Schmitt bezit echter een affectieve identificatie met de politieke gemeenschap, en zijn dienstbaarheid is daarmee onvoorwaardelijk. Schmitt's kritiek op het liberale subject komt overeen met zijn duiding van het Romantische subject. De Romanticus kan zich niet binden aan een norm, en kan geen morele onderscheidingen of politieke beslissingen maken. De wereld en alles wat daarin gebeurt, is voor hem slechts aanleiding voor de 'esthetisch-literaire bewerking door het ironische ego'. Dit leidt tot een onbegrensde flexibiliteit en serviliteit: hij staat altijd in dienst van de beslissingen van andere, onromantische, standvastige mensen²¹.

De wereld volgens Schmitt

De wereld die Schmitt verdedigt is dus een door het politieke getekend pluriversum. Hierin is het menselijk leven ernstig vanwege het besef van de uiterste mogelijkheid. Het volk in het collectief draagt het risico van de politieke existentie op zich, waardoor het leven een politieke spanning krijgt. Deze spanning betreft het leven in zijn totaliteit, dit leven krijgt daardoor samenhang, en is gericht op een doel. Het is een wereld van begripelijke duidelijkheid, eenheid, en gemeenschap. Deze wereld is hiërarchisch. Er is binnenlandse repressie van de binnenlandse vijand die buiten de eenheid valt. Er is sprake van staten met een mogelijk agressieve buitenlandse politiek, het is een wereld van angst.

In het actuele West-Europa ziet Schmitt deze wereld bedreigd door een liberale, pluriforme, eindeloos discussiërende wereld, welke zal uitlopen op een wereld van ontspanning en vermaak. De laatste norm en grens van het de politiek is het individu en zijn zelfbehoud, dat als enig kenmerk heeft het vermijden van zijn eigen dood. Een wereld van zelfschepping, veiligheid en comfort versus het 'existentiële pathos van de ernst'²².

²⁰ Subject kan algemeen worden opgevat als het beschouwende, waarnemende ik

²¹ Schmitt, 2001; p.17

²² De Wit, 1992

4. De partizaan en het politieke

Sleutelfiguur in de revolutionaire oorlogvoering

De implicaties van de liberale cultuur op het politieke zijn nu besproken. In aanvulling op *Der Begriff des Politischen*, heeft Schmitt in *Theorie des Partizanen* een verdere differentiatie aangebracht in de verscheidene soorten vijanden²³. Daarbij heeft hij in het bijzonder aandacht besteed aan de partizaan, een element dat voorheen meer werd beschouwd als een irrelevante oppositie. Daarentegen lijkt de partizanenstrijd nu een sleutelrol te vervullen binnen de oorlogvoering in de gehele wereld²⁴.

De partizaan komt overeen met Schmitt's opvatting van het politieke subject, en kent een affectieve identificatie met het politieke. Zijn politieke strijd laat de juridische grenzen van de traditionele oorlogvoering achter zich. Zo wordt door de partizaan het onderscheid tussen de private en de openbare vijand niet gemaakt. Dit overschrijden van de traditionele grenzen van oorlog is een van zijn primaire kenmerken.

Geschiedenis van de partizaan

In de periode van revolutionaire en Napoleontische oorlogen werd de internationale orde opgeschud door revolutionaire claims in de naam van de universele mens. De partizanenstrijd stond daarentegen een locatiegebonden vorm van legitimiteit voor, wat kan worden gezien als een reactie tegen deze claims. Het universele ethos van de napoleontische veroveringen dreigde de gehele levensstijl te veranderen op een tot dan toe ongekende manier. Daarmee werd een periode ingeluid van niet-ingeperkt²⁵ politiek conflict binnen Europa.

De typische partizaan volgens Schmitt is een irreguliere strijder met als doel vijanden in uniform. Hij heeft een sterke territoriale binding, is aangewezen op mobiliteit²⁶, en heeft een sterke politieke betrokkenheid. Het belangrijkste is dit politieke karakter van de partizaan: het vermogen om vriend en vijand te onderscheiden.

Schmitt onderscheidt twee typen partizanen: de guerrillastrijder als wereldrevolutionair, en de partizaan als verdedigende activist die zijn bakermat beschermt. De partizaan kiest een partij, en

²³ Schmitt, 1995

²⁴ Schmitt, 2001

²⁵ Natuurlijk is een reguliere oorlog waarin geen partizanenactiviteit voorkomt nog steeds politiek, maar deze is ingeperkt in een bredere sfeer van politieke legitimiteit, waarin oorlog een erkend en gereguleerd aspect is van staatsgedrag (Bullock, 2004).

²⁶ "Beweglichkeit, Schnelligkeit und überraschender Wechsel von Angriff und Rückzug" (Schmitt, 1995, p.23).

maakt daarbij zijn belangen ondergeschikt aan de groep. Hij vecht voor een particulier belang, zijn strijd is niet noodzakelijk onderdeel van een bredere strijd. De guerrilla²⁷ onderscheidt zich door zijn universalistische rechtvaardiging, in tegenstelling tot een particularistische. Elke partizanengroep zal een andere legitimerende beweegreden kennen. Om deze reden is de partizaan ook moeilijk te generaliseren.

De rol van de partizaan in de politieke constitutie

Elke wet is van nature politiek, omdat ze een scheiding bewerkstelligt. Het politieke constitueert daarmee sociale verhoudingen. Als het constitutieve moment van een politiek collectief gebaseerd is op het vriend/vijand-onderscheid, dan is dit een scheiding die de autoriteitsrelaties structureert binnen het politiek collectief. Zo is elke samenleving gestructureerd door vriend/vijand-onderscheidingen, die elke verdere interactie structureren. Het politieke levert de grondslag voor de sociale relaties. Dit is het constitutieve aspect van conflict, en tevens de essentie van de partizanenoorlog. Dit aspect van partizanenstrijd wordt volledig over het hoofd gezien door hen die deze strijd het willen karakteriseren als een veiligheidsprobleem. Identificatie van de vijand is de grondslag van legitimiteit en constitutief voor het politieke.

Partizanenstrijd is het meest elementaire type oorlogvoering. Alle andere vormen van oorlog zijn van dit type afgeleid. Slechts in gevallen waarbinnen er beperkingen aan het gedrag van legers worden gesteld, kan de oorlog ingeperkt verlopen, door de erkenning van een breder legitimerend kader. Voor de partizanenoorlog echter is de afwezigheid van conventies en beperkingen typerend: daarin vertegenwoordigt de partizanenstrijd de meest elementaire vorm van strijd. Omdat niet alle strijd totale of existentiële oorlog betreft, is het mogelijk en aannemelijk, dat beperkte of algemene oorlogen gevochten te worden zonder betrokkenheid van de partizaan. Echter wanneer oorlogswetten verlaten worden door een partij of beide zijden, wordt het waarschijnlijker dat de oorlog vervalt in zijn meest fundamentele vorm; een wrede en bittere existentiële strijd over een territorium: de partizanenoorlog.

De partizaan en het internationale domein

Het internationale juridische domein is een mechanisme waarmee soevereinen oorlogen proberen in te perken, door elkaar als gelijke te beschouwen. De partizanen van de 20^e eeuw hebben erkenning gezocht op het internationale niveau om zo de karakteristieken van hun eigen gemeenschap te beschermen. Zonder een juridische internationale sfeer, wordt oorlog en politiek

²⁷ Guerrilla betekent letterlijk 'kleine oorlog'; alle guerrilla oorlogen zijn kleine elementen van een grotere strijd.

een eeuwig durende empirische strijd. Door opgenomen te worden in het juridische internationale domein kan deze strijd worden ingeperkt. Hierbinnen beschouwen andere soevereinen elkaar als gelijken. Zo kan de mogelijkheid van oorlog worden teruggedrongen²⁸.

²⁸ Bulloch, 2004

5. Schmitt en het hedendaagse terrorisme

Terrorisme als politieke term; terrorisme als politiek verschijnsel

Het gebruik van de term terrorisme en zijn connotaties is polemisch: Terrorisme is een politieke term. Doordat het een onderscheiding teweegbrengt tussen vriend en vijand, dient het een politiek doel.

Buiten de polemische toepassing van de term, wordt deze term vaak gebruikt voor het verwijzen naar het dreigen met of gebruik van geweld tegen burgers met een politiek doel (Barker, 2003).

Binnen de benadering van Carl Schmitt is dit terrorisme te interpreteren als een tegenstelling met hoge intensiteit, met reële mogelijkheid tot existentiële strijd. Terrorisme is daarmee bovenal een politiek verschijnsel. Daarom kan, om in Schmitt's termen het verschijnsel terrorisme te duiden, het begrip van zijn verscheidene - vaak morele - connotaties worden ontdaan. De terroristische strijd als politiek verschijnsel kan worden opgevat als een strijd om de politieke verhoudingen te herschakelen.

Vooruitgangdenken, liberalisme en universalisme

Een aantal westerse landen had een universalistisch gemotiveerde reactie op de recente terroristische aanslagen; binnen dit perspectief wordt de terrorist beschouwd als vijand van de mensheid. Een dergelijke vijand kan niet worden teruggedrongen, hij moet worden vernietigd. Het betreft een strijd tegen de oorlog.

Het wezenlijk politieke gehalte van de strijd wordt door deze liberale samenlevingen miskend. Terrorisme wordt beschouwd als een strijd in de marge, tegen het onstuitbaar uitbreidend liberalisme. Dit liberalisme heeft de schijn van een neutrale sfeer, waardoor er geen potentieel politieke belangen achter lijken te schuilen. Het duiden van de vijand als een niet-verlichte vijand met louter religieuze of ideologische verschillen gaat voorbij aan het politieke gehalte van deze tegenstelling. De vijand wordt niet in zijn autonomie erkend, het onvermijdelijk uitbreidende liberalisme zou deze tegenstelling vanzelf neutraliseren.

De als vijandloos beschouwde wereld zal dus, in naam van de vooruitgang, de partizanenstrijd niet duiden als elementair type oorlogvoering. Het vriend/vijand-onderscheid verdwijnt hiermee echter niet. In het uiterste geval zal de partizanenstrijd de hevigheid van de tegenstelling te dienen, en de grenzen van beschaafd oorlog voeren achter zich laten. Op deze wijze kan de terrorist zijn particulier belang beschermen. Het terrorisme wordt niet beschouwd als autonome, externe of

interne vijand van de wereldgemeenschap, maar is vogelvrij verklaard. De terrorist is een buiten de wet geplaatste kwaal, een bedreiging van de vooruitgang, waarvan men zich moet ontdoen.

De liberale cultuur

De liberale samenleving kan interne verschillen depolitiseren door verscheidenheid als uitloper van de cultuur te beschouwen. Deze verschillen worden cultureel ingebed en gecultiveerd. De politieke angel wordt verwijderd, door de inspanningen om deze verschillen te enten in het domein van de overkoepelende cultuur. Dus de verschillen worden erkend en er wordt gepoogd deze ondergeschikt te maken aan een liberaal denkkader. Daarmee wordt de politieke strekking van de aanwezige tegenstellingen miskend, en is de liberale samenleving fundamenteel onvoorbereid op de reële mogelijkheid van strijd.

De uitzonderingstoestand is de toestand waarin rechten van de samenleving tijdelijk kunnen worden opgeschort. De soeverein, diegene die over de uitzonderingstoestand kan besluiten, lijkt in een dergelijke individualistische samenleving sterk beperkt in zijn mogelijkheden²⁹. Als gevolg van depolitisering is de identificatie van de interne vijand bemoeilijkt, en de interne orde kan daardoor moeilijk worden gehandhaafd. Slechts wanneer de vijand zich politiek manifesteert in zijn extreme tegenstelling, dan kan hij worden geïdentificeerd. Een heterogene samenleving loopt daardoor het risico de wezenlijk politieke tegenstellingen en mogelijkheid van existentiële strijd te laat te herkennen.

Het liberale subject kent geen existentiële binding met de samenleving. Het is voorwaardelijke dienstbaar, omdat het louter streeft naar het vermijden van de eigen dood. Om deze reden kan men van liberale subjecten niet vragen hun leven te offeren. De liberale samenleving is daarmee kwetsbaar voor vastberaden subjecten, die op een affectieve wijze aan hun collectief gebonden zijn. Ook om een andere reden is het moeilijk de uitzonderingstoestand uit te roepen in een liberale samenleving. Haar parlementaire besluitvorming kan uitmonden in discussie en democratie, en is daarmee niet besluitvaardig in zijn politiek handelen. Dit besluitvaardig handelen is namelijk slechts mogelijk, wanneer een overheid in zijn constitutie een dictatoriaal element heeft ingesloten³⁰. Het opschorten van rechten ten gunste van het bestrijden van de interne vijand (bijvoorbeeld op het gebied van privacy) kan daarmee geduid worden als een noodzakelijke tijdelijke maatregel om de vijand beter te kunnen bestrijden. Een beroep op de liberale rechten in

²⁹ Cf. de kritieken tegen opschorten van privacyregels ten gunste van terrorismebestrijding

³⁰ Schmitt, 1994

een dergelijke situatie kan worden geduid als een miskenning van het belang van het collectief, en getuigt – indien gehonoreerd – van een zwakke samenleving.

De internationale orde

Internationale wetgeving en instituties zijn voor Schmitt liberale projecten, die aan dezelfde kritiek onderhevig is als het liberalisme: ze ondermijnen het politieke en fungeren als een dekmantel voor bijzondere belangen. Internationale verbanden als de Verenigde Naties hebben zijn politiek in die zin dat ze bepaalde oorlogen mogelijk maken en andere onmogelijk.

Het liberalisme ondergraaft het kernaspect van politiek, het verschil tussen vriend en vijand. Het probeert politiek te moraliseren en legaliseren, en beperkt zo het politieke proces tot een verzameling autoritatieve regels: op deze wijze wordt getracht het politieke uit de politiek te halen. Deze onderneming is gedoemd te mislukken. Het kunnen besluiten over de uitzonderingstoestand, het moment waarop regels niet langer gelden, is in elke politieke constitutie cruciaal.

Daarnaast verhuult het specifieke politieke belangen door een morele motivering. Het politiek besluit feitelijk wordt gepresenteerd als het resultaat van een moreel oordeel, dat niet kan worden tegengesproken zonder in morele verdorvenheid te vervallen (Brown, 2004). In werkelijkheid komt het voort uit de vriend/vijand-tegenstelling. Men kan accepteren dat geweld een deel is van de menselijke existentie. Dit zal resulteren in een wereld zijn waarin geweld meer gecontroleerd is, en minder gevaarlijk voor het menselijk welzijn dan anderszins het geval zou zijn³¹.

Terrorisme als partizanenstrijd

In het licht van de *Theorie des Partisanen* kan terrorisme worden gezien als een politieke strijd van ongebonden individuen. Deze individuen kunnen strijden voor zowel universalistische normen, als voor het beschermen van een territorium en de levensstijl van hun gemeenschap. De terrorist kan strijden voor dit publieke doel zonder het onderscheid tussen publieke en private vijand te maken. Hij voert een ongelimiteerde strijd, en daarmee het meest elementaire type oorlogvoering.

Het politieke constitueert de sociale verhoudingen door middel van wetten. Dit levert de politieke grondslag voor de sociale relaties; dit kan men als essentie beschouwen van het terrorisme als partizanenstrijd. Het geweld tegen de staat is dan een poging om deze sociale relaties te herschikken, door een verschuiving teweeg te brengen in politieke verhoudingen binnen de samenleving. In het uiterste geval zal deze strijd vervallen in zijn fundamentele vorm, een bittere en existentiële strijd.

³¹ Brown, 2004

6. Conclusies

Neutralisering was het fundamentele motief van de Europese geschiedenis van de afgelopen vier eeuwen. Dit is een streven naar de eliminatie van de politieke tegenstelling. De uiterste consequentie van deze tegenstelling, het vernietigen van de vijand, kon hiermee worden omzeild. Desalniettemin is de hedendaagse wereld een oord van aanhoudende dreiging en geweld, en de excessen uit het verleden zijn in de 20^e eeuw in ongekend formaat weer teruggekeerd. Het streven naar een betere, gedepolitiseerde wereld lijkt in dit perspectief niet veel meer dan een irreële vooruitgangsgedachte. Schmitt's uiteenzettingen over het politieke, de strijd, en de liberale cultuur verschaffen een toepasbaar kader om deze discrepantie te kunnen plaatsen. Zo kan het hedendaags conflict van een alternatieve duiding worden voorzien.

Schmitt wijst op de onmogelijkheid van één wereldstaat. De wereld is een politiek pluriversum, met een als veenbrand woedende partizanenstrijd, het meest elementaire type oorlogvoering. Met een voortwoekerende liberale gemeenschap, met verholde politieke belangen, en met verborgen geweld. Een wereld met de hypocrisie van het universalisme, een pluriversum waarin elke staat uiteindelijk terugvalt op zijn particuliere belang. Een wereld waarin de liberale amusementscultuur en zijn liberale subjecten de politieke achilleshiel van de huidige westerse samenleving vormen.

Het liberalisme, het terrorisme en de politiek zijn met het gedachtegoed van Carl Schmitt op een coherente wijze te duiden. Schmitt geeft te denken. Zijn thema's zijn onmiskenbaar reëel in de wereld vandaag de dag.

7. Bronvermelding

Barker, J. (2003), *The No-Nonsense Guide to Terrorism*. London: Verso.

Boer, R. van de, Meeus, T. (2004), *Zoveel mogelijk slachtoffers, dat is de trend*. In: NRC Handelsblad, 15 maart 2004.

Brown, C. (2004), *From Humanised War to Humanitarian Intervention: Carl Schmitt's Critique of the Just War Tradition*. In: 5th Triennial Conference: ECPR Standing Group on International Relations: The Hague.

Bulloch, D. (2004), *Carl Schmitt and the Theory of the Partisan*. In: SGIR Conference The international political thought of Carl Schmitt. The Hague.

McCormick, J.P. (1997), *Carl Schmitt's critique of liberalism: against politics as technology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rosenthal, U. (2004), *Haat tegenover het westen verklaard*. In: Mare di libri: Leids Universitair Weekblad, (32: 3 juni 2004).

Schmitt, C. (1994), *Die Diktatur*. Berlijn: Duncker und Humblot.

Schmitt, C. (1995), *Theorie des Partisanen: Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*. Berlijn: Duncker und Humblot.

Schmitt, C. (2001), *Het begrip politiek*. Amsterdam: Uitgeverij Boom/Parrèsia.

Wit de, T.W.A. (1992), *De onontkoobaarheid van de politiek: de soevereine vijand in de politieke filosofie van Carl Schmitt*. Ubbergen: Pomppers.